

Az intézményesült ének-zene oktatás létrejötte és annak momentumai 1948-ig

Szabadi Magdolna

Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Kar Ének-zenei Tanszék

Absztrakt

Jelen tanulmány a nemzeti zenetanítás, a kulturális élet kialakulását, annak folyamatát mutatja be a kezdetektől az államosításig. Ennek keretében arra kíván válaszolni, kik ennek az irányítói, fenntartói és működtetői. Neves városok, egyesületek és iskolaalapítók szerepe, feladata kerül megnevezésre. Tanmenetekből, évkönyvekből, minisztériumi rendeletekből, hagyatékfeldolgozásból, helytörténeti múzeumok jegyzeteiből dokumentumelemzéssel nyert adatok alapján a koncert- és művészeti élet példáival összefüggésben kialakuló iskolarendszerekről kapunk képet. *Fő cél* bemutatni a nemzeti elem feltűnését az ének-zene tanítás és a kulturális élet színterein. Mindezt abban a kontextusban, hogy a felvázolt fejlődési folyamat a Trianoni békeszerződés előtti virágzó magyar városokból indult el, és végigélte a világégések kulturális, gazdasági és társadalmi romlásait.

Kulcsszavak: magyar kulturális élet, zeneiskolák története, kóruskultúra, egyházzenei mozgalmak

A nemzeti zenetanítás gyökerei

A nemzeti zenetanítást Szabadyné (2002) kutatásai alapján a 18. század gyümölcének tekinthetjük. A század zenei képét Szabolcsi (1947) három tényező köré rendezi. 1. cseh, morva, német zenészek, kiadók, hangszerkészítők – idegen honból származó muzsikusok, 2. református iskolákban virágzó kóruskultúra, 3. a nemzeti romantikát jelző verbunk. A zenei „háttérpart” cseh és német mesteremberek képviselik, akik megjelennek a zeneműkiadásban, hangszerkészítésben és a zenepedagógiában egyaránt. Valamint igen jelentős hatóereje van a katolikus szerzetesiskolákban működő zenei életnek. Ezek közül leginkább a kisoperák szerepét emelhetjük ki.

A zenei élet irányítói és fenntartói a városi tanács, feudális főúr, püspök, káptalan voltak a város típusa szerint (Bárdos, 1987). Beszélhetünk szabad királyi, rendezett tanácsai és mezővárosokról (Szabadyné, 2002). Például Pest és Sopron szabad királyi város volt, ahol a városi tanács mint a zenei élet fenntartója és irányítója lépett fel. Győrött, Pécssett, Egerben, Szegeden és

Veszprémben a püspök saját költségén működtetett együtteseket. Továbbá főúri családok – például Grassalkovichok, Eszterházyak, Széchenyiek – zenekarokat, énekeseket, együtteseket szerződtettek (Szabadyné, 2002).

Civil példa, hogy a neves Debreceni Kollégiumban *Maróti* 1741-ben *Collegium Musicum*-ot alapít (Drumár, 1912). Nevéhez köthető a művészi zenetanítás gyakorlata, amivel megvalósította az iskolareformot. Dávid király zsoltaírait négy szólamra írta át a *Harmonikus Soltár avagy az éneklés mesterségéről* című munkájában, és előadásukra létrehozta a *Cantust*, amely a tananyag és a nevelés fő gerincét jelentette. A zenei élet másik tartópilléreként a katolikus szerzetesiskolák – jezsuiták, ciszterciek, kegyesrendiek – önköltséges énekes zenekart működtettek, emelve az iskolai ünnepélyek színvonalát. Győrrött a jezsuiták alkalmazott orgonistája *Láng Lipót* teljesít zenetanári szolgálatot¹. Szerződése 1704. május 22-től érvényes (Bárdos, 1980). *Klimó György* pécsi püspök kispapjai pedig jezsuitáknál tanulnak énekelni, annak ellenére, hogy számára is rendelkezésre álltak kiváló mesterek. Ezt az időszakot a szervezett városi zenetanítás csirájának is nevezhetünk (Szabadyné, 2002).

A templomi zenészek nevelők, zeneoktatók is egyben. (Korábban, a 17. század végéig a kiegészítő állásuk az írtnokság volt.). A zenész konfraternitás tagjai a számukra kijelölt bérházakban laktak, melynek neve a *Muzsikusok Kvártélyháza*, ahol taníthattak is egyben (Szabadyné, 2002). Példa egy kántorlakásra: a székesfehérvári kántorlakás (Hiemer-ház) mai formáját az 1. képen láthatjuk.

1. kép

A székesfehérvári kántorlakás mai alakja (Hiemer-ház²)

Az első zeneiskolát *Nase György* alapította Budán 1726–1727-ben. Ő volt a legnevezetesebb idegen honból származó mester (Isoz, 1926).

¹ Mivel a dokumentumok nagyon kevés személyre utalnak és nehezen olvashatóak, szükséges, hogy a fellelhető kiváló személyeket név szerint nyilvánosságra hozzuk.

² Forrás: <https://www.orszagjaro.net/hiemer-haz/>

A zenetanítás fejlődéstörténetének következő állomása

Szabadyné (2002) alapján a következő fokozatot a *Ratio Educationis* szellemében szervezett normál- vagy nemzeti iskolák, rajz- és énekiskolák létesülése jelenti. Pest, Pozsony után *Pécssett* is megnyílt az iskola. Tanárok 1808-ig: a cseh származású *Svoboda Gáspár*, majd *Jüssl Ferenc* és *Wimmer Joseph Eduard*. A zenetanulókat négy csoportra oszthatjuk. 1. a normál iskolai tanulók, 2. a gimnazisták, 3. a tanítóképzősök és 4. a különböző foglalkozású felnőttek. Legfiatalabb tanuló hétéves, a legidősebb pedig egy 34 éves katonatiszt. Pécsről, Dombóvárról, Kaposvárról, Pápáról is érkeztek diákok. A tanított tantárgyak zongora, orgona és ének. A tanulási idő délután négy és öt között folyt. A tanulmányi idő öt évfolyamra terjedt ki (Szkladányi, é. n.).

Szegeden a *Hangászati Egyesület* tartott fent iskolát és *muzsikusbándát* is. Egyetlen zenetanár *Türnauer János* volt (Gidai, 1982). Ugyan műsortervekre nem akadtunk, de rekonstruálható, hogy bécsi klasszikus, romantikus művek, dalok és táncok hangzottak fel. Csaknem 150–200 növendék járt oda egy évtized alatt (Szabadyné, 2002).

Debrecenben, Szegedhez hasonlóan, a *Hangászati Egyesület* működtette az iskolát 1841-től rövid ideig. Majd a zenei élet ismét magánkézbe, kollégiumba került. *Farkas Ferenc* (vaskereskedő) alapítványtétellel próbálkozott 1861-ben (Drumár, 1912). Ugyan sokan követték példáját, de a befolyt összegek nem bizonyultak elegendőnek, így az iskola nem lett felekezeti.

A fentebb felvázolt út vezetett el az önállósult zeneiskolák megalakulásáig. 1898–1899-re már 28 önállósult zeneiskola működött, ahol 252 tanár tanította a 4118 növendéket a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal (KSH, 1899 idézi Szabadyné, 2002) adatai alapján.

Az 1800-as évek végéig az állam még nem gyakorolt felügyeletet a zeneiskolák fölött, így ekkor még helyzetük rendezetlen volt. A magán zeneiskolák különféle neveket viseltek. Például líceum, zenede, konzervatórium, akadémia. A tanárok – a tanmenetek alapján – továbbra is idegen származásúak voltak, és így eddig még nemzeti zenetanításról alig-alig beszélhetünk. A zenét más minőségben tanították a különböző profilú intézmények: zenetanárképző vs. zeneiskola. Előbbi elemi éneklési készségfejlesztésre fókuszált, utóbbi pedig zenei pályára készítette fel növendékeit (Szabadyné, 2002). E téma körüli a *Bartalus–Harrach vita*, a Magyar Pedagógia első hasábjain olvasható (Bartalus, 1982, p. 246–248). *Bartalus István* amellet érvel, hogy az egyházi és világi ének tanítása a polgári és elemi iskola, tanító- és tanárképző feladata lehet a műéneklés elhagyása mellett. „Mivel az véleményében megzavarná a harmonikus lélek nevelését (Bartalus, é. n. 246. p.)” Kiemeli, hogy az elemi iskolában kevés az óraszám, és nincs zenei írás–olvasástanítás. *Harrach József* válasza szerint a művészi és pedagógiai célok nem zárják ki egymást. Feladatul tűzi ki az énekóra számának megemelését a polgári iskolákban, a kötelezővé tételét a középiskolákban és a képzés intenzívebbé tételét. Zeneakadémiai tanárként örömmel vette, hogy az Akadémián 1891-

ben zenetanárképző tanfolyam indult, egyelőre a tíz éves zongora tanszakon (Molnár, 1936 idézi Szabadyné, 2002, p. 245).

A századfordulót követő helyzetkép

Szabadyné (2002) összefoglalásában megismerhetjük *Seprődi* János referenci véleményét a századfordulót követő állapotokról. A zenetanítás rendezetlen helyzete az I. és II. Ratio Educationisig nyúlik vissza. Tudniillik kimaradt belőlük a zenetanítás ügye, melynek következményeként az állam azt magánügynek tekintette. Véleményében a zenetanítás „elemei”: 1. a muzsikusbándák, 2. a zenész őrmesterek, 3. az okleveles és nem okleveles magántanítók, 4. államsegélyes és nem államsegélyes konzervatóriumok, 5. a mintaadó Zeneakadémia. Minthogy a legtöbb szakiskolában nem volt tanterv, szükségesnek mutatkozott az állami segélyezés és ellenőrzés.

A szakoktatásnál jobb a helyzete az általános zenei nevelésnek, mivel az 1905-ös *népiskolai énektanítási tervzet már európai szintű*. Ebben helyet kaptak a polgári iskolák is, azonban a középiskolai énektanítás kimaradt a rendezési folyamatból. Viszont a gyakorlatban már 1896-tól működtek középiskolai énektanítók. *Szegeden 1907-ben Király König Péter* – a zenede városi tanács által 1904-ben választott igazgatója – a tanácshoz benyújtotta javaslatait a fent említett tanítási rendelettel kapcsolatban. Ebben a magánének tárgyról is szól. Lányok tizenhat, fiúk tizennyolc évesen vehetők fel; a többi tanszak esetén ez a nyolcadik életév. A képzési idő öt évfolyam, heti óraszám kettő. Kötelező tárgyak a zongora, összhangzattan, alaktan.

Ebben a tanévben járt itt minisztériumi küldöttként a Zeneakadémia tanáráként Bartók Béla, a szakfelügyeletet ellátni. Pozitívan jegyezte a tanítás rendjét, viszont a helyiségekkel kapcsolatban szót emelt. A minisztérium felé való közvetítést követően a helyiségek rendbetételére megérkezett az iskolához a kiutalt állami segélyezés. A zongora tanszak élén, egy kiváló zenetörténész, zenepedagógus *Főkövi Lajos* állt, aki a *Szegedi Hírmondó* hátsójain Kodályt megelőzve vallja a következőket. A zenetanítás kezdődjön az óvodában énekkel összekötött játékkal. Ez illik a gyermeki lélek kifejeződéséhez. A népiskolákban a népdalt proponálja, mert szerinte az ilyen „természetadta virágok” gyönyörködtetik és nemesítik az ifjú szíveket. Hiányolja az e célt szolgáló népdalgyűjteményeket. Kiténik, hogy az idegen eredetű, idegen szellemiségben íródott zenét romboló hatásúnak vélte. Az anyákat arra biztatja, hogy énekeljenek gyermekeiknek, ami egyben szerinte a boldog gyermekkor záloga.

Fontos kiemelni, hogy a Városi Zenede *Városi Zeneiskola* címet viselte már 1891-től. Ez időszakban volt az iskola tanulói sorában *Ocskay Kornél*, a népszerű tenorista, Bartók Béla, Kodály Zoltán és Balázs Béla barátja (Szabadyné, 2002). A Szegedi Városi Zeneiskola (az úgynevezett Tukats-ház), ma Konzervatórium. (Lásd 2. kép)

2. kép

A Szegedi Városi Zeneiskola, ma Konzervatórium képe³

Ahol nem a minisztérium vagy a város gyakorolt felügyeletet a tanítás felett, a zenetanítás anyagi alapját gazdag mecénások teremtették meg német és cseh tanítókat foglalkoztatva. A magyar elem lassan, de fokozatosan kezd csak feltűnni. Köszönhetően annak, hogy az *Akadémia* és a *Nemzeti Zenede* magyar pedagógusainak nagy része magán zeneiskolákban helyezkedik el, és előkészíti a talajt a jövő számára (Szabadyné, 2002). Az *Akadémia* és a *Nemzeti Zenede* korabeli formáját a 3–4. képen láthatjuk.

3. kép

Az Akadémia korabeli képe⁴

³ Forrás: <https://egykor.hu/szeged/tukats-haz/2266>

⁴ Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Liszt_Ferenc_Zenem%C5%B1v%C3%A9szeti_Egyetem#/media/F%C3%A1jl:Andr%C3%A1ssy_67-r%C3%A9gi-Zeneakad%C3%A9mia-1907-Vas%C3%A1rnap_Ujs%C3%A1g.jpg

4. kép

A Nemzeti Zenede korabeli képe

A fent felvázolt folyamatban nagy hangsúlyt kapott *Fodor Ernő* a zene minden ágára kiterjedő zeneiskolája (Szabadyné, 2002). Ami 1904-ben a berlini *Stern* és *Klindworth-Sharwenka Konzervatórium* mintájára alakult tanulmányútját követően. Neve *Fodor Zeneiskola* (Molnár, 1936, p. 246). Mai neve *Tóth Aladár Zeneiskola*. (A fellelhető forrásból lásd 5. kép). Több másik intézmény is e példát követően jött létre.

5. kép

Fodor Zeneiskola korabeli képe (ma Tóth Aladár Zeneiskola)⁵

Végül a Fővárosi Tanács 1910-ben létrehozta a közép- és felsőfokot jelentő *Felsőbb Zeneiskolát*. Az alsó fokot pedig öt évben szabta meg. Az Országos Zenevizsgáló Bizottság bocsátotta ki az okleveleket. Felvételt elsősorban azok nyertek, akik a Zeneművészeti Főiskolán zenetanárképzőt végeztek, az akadémiai osztály utolsó évfolyamán ötös érdemjegyet szereztek, de jelentkezhetnek magántanulók is. A cél, hogy a fővárosban a tanulók a legmagasabb szintű zeneoktatásban részesüljenek, megfelelő, a szociális helyzetükhöz mért tandíj alapján.

Szabadyné (2002) adatai szerint 1910. szeptember 25-én 25 polgári iskolában, 36 tanárral, 1000 főt meghaladó növendék létszámmal elindultak a

⁵Forrás:[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:A_Fodor_Zeneiskola_\(1903\)_%C3%A9s_T%C3%B3th_Alad%C3%A1r_Zeneiskola_\(2014\)_homlokzata_a_zeneiskolai_%C3%BAjs%C3%A1g_c%C3%ADmlapj%C3%A1n.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:A_Fodor_Zeneiskola_(1903)_%C3%A9s_T%C3%B3th_Alad%C3%A1r_Zeneiskola_(2014)_homlokzata_a_zeneiskolai_%C3%BAjs%C3%A1g_c%C3%ADmlapj%C3%A1n.jpg)

zenetanfolyamok Sztojanovits Jenő Székesfővárosi Polgári Iskola igazgatójának ötlete alapján, Bárczy István polgármester támogatásával. A következő évben a növendékszám tovább gyarapodott, minek következtében ekkorra az adminisztrációt az egyes igazgatók vették át. Az átszervezés Kacsóh Pongrác, a fővárosi ének- és zeneoktatási ügyek igazgatójának érdeme. A szakfelügyeletet nagyszerű tanárok látták el. Pukánszky (2014) megközelítésében a tanfelügyeleti rendszer megszervezésével magvalósult az iskolai munka minőségellenőrzése és továbbfejlesztése. A szakelődök a közoktatási ügyosztálynál: Kacsóh Pongrác után Harmat Artúr (1922-től), Karvaly Viktor (1929-től). Sikeres alapfok után közép és felsőfokú tanfolyamok irányítója 1912-től Kacsóh Pongrác, 1922-től Geszler Ödön. A kialakított tervezet magába foglalta az Országos Magyar Királyi Zeneművészeti Főiskola tantervét. Új neve 1929-től Budapesti Székesfővárosi Felsőbb Zeneiskola. A huszonöt-éves jubileumi évkönyve a 6. képen látható. Az állami felügyelet a nem állami zeneiskolák országos szakfelügyelője által valósult meg (Molnár, 1936 idézi Szabadyné, 2002).

6. kép

Budapesti Székesfővárosi Felsőbb Zeneiskola emlékkönyve (Forrás: Geszler, 1937)

Gönczy (2009) összegzése szintén arról tanúskodik, hogy a magyar zeneiskolai hálózat létrejöttének folyamata a 18. századi gyökerek után folyamatosan épült ki egy teljes országos rendszerre. Állami finanszírozásból ugyan, de önálló intézményi–szervezeti rendben működött. Szerinte miközben a közoktatás hagyományos területein a zene bizonyos térvesztése figyelhető meg, a zeneiskolák intézménytípusának látogatottsága folyamatosan növekedett.

A viszonylagos szabadság és függetlenség, a zenei légkör élménygazdag kereteket biztosított a gyermekek nevelésének.

Pillanatképek a háború hatásairól

Szabadyé (2002) szerint az első világháború szűkös keretei nagyban sújtották az oktatást. Rombolóan hatottak a művészi ízlésre is. Jól tükrözik ezt a miskolci farsang műsorszámái 1915. februárjában. Például 1. Hajnali ábránd; ekrazittal töltött bombával, 2. Gépfegyver keringő, 3. Esti tűzijáték – oroszok gránátokkal, reggel 6-ig és fél centiméteres csellózás (Vargáné, é. n.). A Trianoni békeszerződés virágzó zenei múlttal rendelkező városokat csatolt el hazánktól. Például Kolozsvár, Marosvásárhely, Arad, Szabadka, Újvidék, Zenta, Nyitra, Érsekújvár, Kassa, Ungvár, Munkács. Tizenegy állami zeneiskola maradt a közoktatásügyi miniszter ellenőrzése alatt (Szabadyé, 2002).

A Klebelsberg korszakról – Énekkari, zenekari gazdag tevékenység, művészi igény és gyakorlat

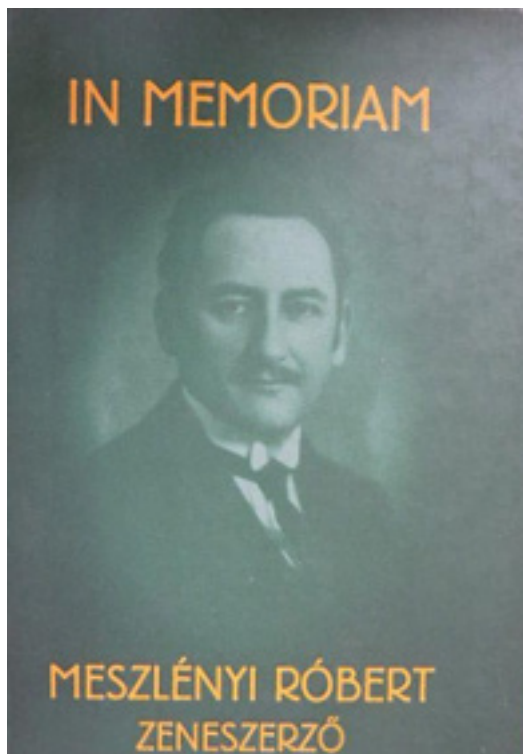
A következő korszak kezdetén gróf *Klebelsberg Kunó* kultuszminiszter 1921. évi 96 000. számú rendelete valamennyi zeneiskolát állami felügyelet alá helyezte. Szabályrendszerbe foglalta az iskolák kötelességeit és jogait. Magán-személyek és bizonyos hatóságok (például egyesületek, városok, alapítványok) működtethettek és tarthattak fenn iskolákat. Zenei vezetést csak okleveles tanár láthatott el. A szakfelügyelőket, akiknek kötelessége az ország zeneiskoláinak folyamatos látogatása (*Akadémián* kívül), a miniszter jelölte ki. Feladata a zenei és erkölcsi szempontból való ellenőrzés, és a hivatalos ügyek irányítása és közvetítése a minisztérium felé. Legelső szakfelügyelő *Chován Kálmán*, majd *Szente Pál*, 1927-ben bekövetkezett haláláig. Őt *Meszlényi Róbert* zeneszerző követte, majd *Kazatsay Tibor* 1933-tól. A rendelet az első lépés volt a zeneiskolai oktatás korszerűsítésének folyamatában (Szabadyé, 2002).

Az iskolai működés szigorát erősítette az is, hogy a rendelet szabályozta az állami engedélyes és magánzeneiskolák országos szövetségbe lépését, mely szövetség már az 1921-es rendelet előtt is fennállt. *Fodor Ernő* alapította 1908-ban *Bátor Szidor*, *Gráber Lajos*, *Szemere József* és *Czeczeli Benő* alapító tagokkal együtt (Szabadyé, 2002). Ez a szövetség alakult át országos szövettségé, mely egybefogta a magán és államilag engedélyezett zeneiskolák működését.

A *Nemzeti Zenede*, az *Akadémia* és a *Fodor Zeneiskola* hatására a tananyagban a külföldi elemeket felváltja a magyar (Molnár, 1936 idézi Szabadyé, 2002). A szakmai színvonal emelkedése *Dr. Meszlényi Róbert* – az *Akadémia* ekkori titkára – munkájának köszönhető. (lásd 7. kép) Az *Akadémia* titkára az állami, legmagasabb szintű zeneoktatás működési rendjének irányítója volt *Meszlényi* megszervezte és jóváhagyta az 1928. január 30-i vallás és közoktatásügyi miniszteri 37553/1927. III. számú rendelettel az egyházzenei tanszakot (Szabadyé, 2001).

7. kép

Dr. Meszlényi Róbert a Zeneakadémia titkára (Forrás: Szabadyné, 2001)

Ugyancsak az ő neve fémjelzi a zetanárképző tanfolyam megindítását 1927–1928-tól. Ezáltal megvalósult *Liszt Ferenc* abbéli törekvése, hogy a magyar *Zeneakadémia* Európa legnevesebb intézményeihez mérten széles skálájú, tudatos zenészeket nevelő intézmény legyen (Szabadyné, 2002).

Az akadémiai évkönyvek alapján a *Zeneakadémia* alapításának gondolatát *Csengery Antal* publicista vetette fel még 1870-ben. Az úgynevezett *Zeneszeti lapokban id.* Ábrányi Kornél és *Mosonyi Mihály* részletes tervet közölt az állami zeneoktatás számára. A különböző társadalmi megmozdulások – *Országos Magyar Dalárdaegyesületek* – működésére *Trefort Ágoston* kultuszminiszter, *Haynald Lajos* kalocsai érsek és *gróf Festetics Leo* a *Színművészeti Tanoda* igazgatója munkájának eredményeképpen 1875 novemberében nyílt meg az *Akadémia*. Ófelsége kinevezésével *Liszt Ferenc* lett az elnök, *Erkel Ferenc* az igazgató, *id.* Ábrányi Kornél a titkár. *Liszt Ferenc* halálával *Erkel Ferenc* is lemondott. Az új igazgató *Mihalovics Ödön* lett. Fontos momentum a *Zeneakadémia* egyesülése a *Színiakadémiával* 1887. VII. 1-vel. A szétválásuk pedig 1891. VIII. 11-én történt. A mai épület terve 1906–1907-es tanévben készült el *Korb Flóris* és *Giergl Kálmán* tervei alapján. *Dr. Meszlé-*

nyi Róbert, Dr. Hubay Jenő igazgatása alatt látta el a titkári feladatokat. Előkészítő tagozatokat vezetnek be, és nagyobb hangsúlyt kap az elméletoktatás, a zenetan (szolfézs). A fent megnevezett egyházzenei szak akkreditációja és a felvételhez kötött zenetanítói és zenetanári szak szervezése az 1926–1927-es tanévben történt. Vezetőjük *Harmat Artúr* lett.

1924. VI. 2-án Dr. Hubay Jenő előkészítő bizottsági ülést ír ki, az Akadémia 50. évi évfordulójára. Tagok között szerepelt *Bartók Béla*, *Kodály Zoltán* és *Weiner Leó* is. Novemberben a programról és az anyagiak előteremtéséről is döntöttek. Továbbiakban határozat született még: 1. Jubiláris Évkönyv kiadásáról, 2. Emlékplakett készítéséről – *Beck Fülöp* tevei alapján, 3. *Liszt Múzeum* berendezéséről, 4. Tiszteletbeli tanári cím adományozásáról, 5. külföldi propaganda indításáról, 6. ösztöndíj alapításáról rokon népeknek, 7. hangverseny programról. A nemzeti zeneoktatás állását jól fémjelzik *Robin H. Legge*, a *Daily Telegraph* szerkesztőjének elismerő, üdvözlő szavai, melyben arról vall, hogy egyetlen országot sem látogatna meg olyan szívesen a zene kedvéért, mint Magyarországot, ahol leginkább tudna képet kapni a modern fejlődés folyamatairól. Nagyrabecsülését fejezi ki a nemzeti művészet iránt, mely a halhatatlanság minden elemét magában rejt (Szabadyné, 2001).

Tovább folytatva a sort, a zeneiskolák "kora" 2 és 99 év közé tehető (Vannay, 1927/1928). A nem állami zeneiskolák is követték a minisztériumi tanmenetet. *Szente Pál* szakfelügyelő szerint a tananyagtól nem lehet eltérni, szigorúan kötelező az előírt tanmenetben meghatározott hazai művek oktatási anyagba bevonása⁶. Az *Utasítás az énektanítás tantervéhez tartalmazza*. A dokumentum, tulajdonképpen jegyzet, módszertani alapfeltevésekkel, külföldi szakirodalom ajánlással kezdődik, és kitér a hang keletkezéséről a rezonancia, a hang irányításán át a levegővételig. Minden hangképzési sajátosságot érint. Konkrét énekgyakorlatokat tartalmaz, évenkénti beosztásban. Valamint a tanulóknak olyan dal- és operairodalom repertoárt nyújt, kitérve a művészi hatáskeltő eszközökre, amit a művészi pályán és a magánéletben is kamatoztatni tudnak.

A két világháború közti zenei élet gerincét szerint az egyházi zene, zenekari és színházi élet jelentették (Szabadyné, 2002). A zeneiskola és a színház adott otthont a reprezentatív művészi életnek. Minderre az alábbi példák hozhatóak. A zeneegyleti tagok közel 100 fős együttese Sopronban *Liszt: Szent Erzsébet legendáját* mutatta be. Miskolci zeneiskolások pedig *Haydn: Teremtés* című oratóriumát szólaltatták meg. Ugyancsak Haydn művet, az *Évszakok* című oratóriumot Kaposváron mutatták be a *Somssich Pál Reál-gimnázium* tanulói *Dr. Gelléri Emil* vezetésével.

A felsorakoztatott példákból kitűnik városainkban a gazdag énekkari, zenekari tevékenység, művészi igény és gyakorlat. A városi polgárság ezáltal aktív részese lett a muzsikusként (Vargáné, é.n.). Ki kell emelnünk *Bogisich Mihályt*, aki még korábban (1897. szeptember 2-án) megalapította az *Or-*

⁶ Szegedi Városi Zeneiskola Iratai (1869–1947). VIII. CSML. 198.

szágos Magyar Cecília Egyesületet, egységes előírásokat létrehozva az érseki, püspöki zenei életben. Budapest, Esztergom, Eger, Győr, Vác, Pécs, Szeged, Veszprém a kiemelkedő egyházzenei múlttal rendelkező városaink.

Szabadyné (2002) adatai alapján a gazdasági válság hatására érezhetően kevesebb zeneiskola alakult. Szerencsére már 1931-ben útjára indult a magyar énekkari és népzenei mozgalom, a katolikus és protestáns egyházzenei reneszánsz felocsúdás jelzéseként, *Kodály* és *Bartók*, valamint tanítványaik alapvető kultúrateremtő munkájának köszönhetően. Újra indulnak a zeneiskola alapítások, melyben nagy szerepet vállalt *Kazatsay Tibor* országos szakfelügyelő. Számszerűsítve 1934–1937 között 42 új zeneiskola jött létre munkássága nyomán. Ebben 153 tanár helyezkedhetett el, és a tanulók létszáma 1100 fővel emelkedett. Szerencsére megnőtt az állami segélyezés is⁷.

1935-ben *Molnár Antal* *A zeneiskola – zenepedagógiai, művészeti lap* oldalain *A modern magyar zenepedagógia* című tanulmányában olyan módszer gyakorlati elültetését sürgeti, amelyben központi szerep jut a nagy mesterek elemző technikájának a fent nevezett tiszavirág-életű folyóiratban kiváló zenészmesterek publikáltak zeneesztétikai, metódikai, zenepedagógiai témában, akik széles körű tájékozottsággal bírtak az ország zeneiskoláinak működését illetően. Ezen kívül a lap tartalmazta még a kulturális és hangversenyélet mindennapjainak ismertetését is (Molnár, 1935). Megállapíthatjuk, hogy ekkorra örvendetesen kiszélesedett a köre a zenei pályára kerülőknek is.

A nem zeneiskolai énektanítás szintén folyamatosan emelkedő színvonalat mutatott. Az énekpedagógiai elméleti munkák *Farkas Ödön*, *Molnár Antal*, *Molnár Imre* nevéhez köthetők. Valamint az *Énekszó* című folyóirat, ami mintatanítások tervezeteivel, énekkari anyagokkal, előadások és ifjúsági hangversenyek tájékoztatásával járult hozzá a színvonal növekedéséhez (Szabadyné, 2002).

Továbbá 1931-ben *Ádám Jenő*, *Bárdos Lajos*, *Kerényi György* és *Kertész Gyula* alapította *Magyar Kórus Lap-* és *Zeneműkiadó* kottakiadványai a század első fele zenei és kulturális életének egészére hatást gyakoroltak (Pethő, 2012). A *Magyar Kórus* folyóirat az egyházzene, az *Énekszó* az ének- és zenepedagógia, a *Zenepedagógia* a hangszer-pedagógia megreformálásán, a *Zenei Szemle* a magyar zenei élet fellendülésén munkálkodott. Az 1941-es alapítású *Éneklő Ifjúság* pedig a fiatal dalosokhoz szólt.

Ekkorra már kötelező tárgyként szerepel a zene az óvo- és tanítóképzőkben. Például hegedű- és harmóniumoktatás keretében. Konkrét gyakorlat a magas színvonalú zeneoktatásra, hogy a *Kalocsai Nővérek* vezette óvóképzőben *Purissima* nővér vezetésével *Vivaldi: Négy évszak* című művét mutatták be a nővér jelöltek. *Kacsóh–Harmath–Karvály* és *Szabados* nevei fémjelzik a használt daloskönyveket. Ehhez kapcsolódó az a figyelemre méltó szakalapítási példa, hogy a *Szegedi Állami Polgáriskolai Tanárképzőben* egy tudományos szak mellett a végzős hallgatók a *Zeneakadémián* énektanári vizsgát

⁷ A zeneiskola – zenepedagógiai, művészeti lap (1937).

tehettek (Molnár, 1936, p. 257). Ezután még inkább megnő a száma a zenét különböző szinteken és formában tanulóknak (Szabadyé, 2002).

Az elméletkönyvek és brossurák példái énektanároktól származnak (Molnár, 1936 idézi Szabadyé, 2002) A hangképzésről, *Kánitz Gézané* (1936) *Mi az ének?*, *Dr. Ligeti Ármin* (1937) Énekhangok romlásának okai (1937) címmel írnak tanulmányokat. Az anyagok nagy része eredetileg konferencia előadásokon hangzott el az útmutatásul szolgáló tanártovábbképző tanfolyamok keretében.

A korszak ének-zene oktatását kutatók megállapítják, hogy a trianoni területek időszakos visszacsatolása, majd a második világháború csapásai – a katonai behívók, az anyagi összeomlás, az idegen szakemberek beáramlása stb. miatt - lesújtott a zenész társadalomra is (Szabadyé, 2002). Megcsappant a tudósítások, évkönyvek, beiratkozott tanulók száma. Voltak földrajzi szempontból szerencsés városok, mint például Szeged. Még ha számos művészember külföldre távozott is, a régi felosztás, szerkezeti keret és rend szerint működött továbbra is az államosításig a zeneiskolák intézményrendszere. Voltak állami segélyes, városi, felekezeti, magánfinanszírozású iskolák. A lista az aradi *Zenedétől* a zágrábi *Zeneiskoláig* terjed. 1936-ban gyakorlatban ugyan 81 fővárosi és 61 vidéki zeneiskolát lehet fellelni az értesítők alapján (OPKM, 1840-1946), azonban az adatok hiányosak az iskolák különböző típusa, jellege szempontjából. Az iskolák fenntartási módjában a későbbiekben az 1948-as év hozott fordulatot. Az ekkor bekövetkezett államosítás új fejezetet nyitott a magyar iskolaügy egészének történetében (Pukánszky, 2014).

Összegzés

A magyar zeneiskolák fejlődéstörténetében a kezdetektől az államosításig három korszakot határozhatunk meg. Az első a 19. századig tartott, a második az első világháború végéig határozható meg, a harmadik pedig az államosításig tart. Az első korszakot főként idegenből származó mesterek neve fémjelzi, mely alapján ekkor még nemigen találkozhattunk nemzeti zenetánítással. A zenei és kulturális élet irányítása és működtetése a város típusa szerint alakult. A művészi zenetánítás bázisaként a kollégiumokat és a szerzetesiskolákat jelölhetjük meg, továbbá a főúri családokat is, akik fenntartottak zenekarokat a művészet emelésére. A templomi zenészek fizetésük kiegészítésére, otthon foglalkozhattak zenetánítással az őket alkalmazó püspökök vagy káptalan engedélyével. Az idegen honból érkezett mesterek közül *Nase György* volt, aki templomi zenészként Budán felállította az első zeneiskolát. A további, még szervezetlen magániskolák nevei: líceumok, zenedék, konzervatóriumok stb.

A Ratio Educationis szellemében szervezett normál vagy nemzeti iskolák, a rajz- és énekiskolák nyitnak utat a következő fokozatnak. A polgárosodás folyamatában, céhes alapon szerveződő egyesületek számos muzikusbandát

és iskolát is működtettek. Ilyenek voltak például a *Szegedi* vagy *Debreceni Hangászati Egyesületek*. Többen, például *Farkas Ferenc* vaskereskedő alapítványi iskola létrehozásán fáradozott. Az 1898–1899-es tanévre számos önállósult zeneiskola létesült. A századfordulót követő állapotokat tehát az jellemzi, hogy nincs szervezett állami szabályozás és segélyezés. Továbbá különböző módon és szinteken tanították a zenét más-más profilú intézmények. A zenetanárképzők elemi éneklési készséget tanítottak, míg a zeneiskolák a művészi pályára készítettek fel. E témáról *Bartalus István* és *Harrach József* folytatott vitát a *Magyar Pedagógia* első oldalain. 1891-es tanévben indult el az *Akadémián* a zenetanárképző tanfolyam. Az 1905-ös európai szintű népiskolai tervezet már a polgári iskolákról is gondoskodott. Az anyagi alapot viszont gazdag mecénások nyújtották német, cseh tanítókat alkalmazva. Azonban e mellett a *Zeneakadémia* és a *Nemzeti Zenede* kiváló zenepedagógusokat nevelt ki, akiknek köszönhetően a zenetanításban megjelentek a magyar nevelők is.

*Fodor Ernő*nek köszönhetően 1904-ben állt fel a zene minden ágára kiterjedő zeneiskola, úttörő jelleggel. És 1910-ben pedig a fővárosi tanács beillesztette a zenetanítást a rendes iskolai gyakorlatba. *Sztojanovits Jenő* kezdeményezésére indult el a polgári iskolákban a zenetanfolyamok munkája, melyeket szakfelügyelők gondoztak. Az alap-, közép- és felsőfok tagozati beosztását, tanítási rendjét a *Magyar Királyi Zeneművészeti Főiskola* alapján alakították ki.

Az első világháborút követően pedig számos nagy zenei múlttal rendelkező iskolával lett szegényebb hazánk. A korábban felsoroltakat folytatva Arad, Kassa, Lugos, Segesvár, Temesvár.

A harmadik korszak kezdetét *Klebelsberg Kunó* kultuszminiszter 1921. évi rendelete jelentette, ami valamennyi zeneiskolát állami felügyelet alá vont, szabályozva az iskolák jogait és kötelességeit. Munkássága alatt tovább folytatódott a mértékadó szakfelügyelői rendszer. Ekkorra alakult át *Fodor Ernő* 1908-ban alapította szövetség országos szintűvé, mely egybefogta az állami segélyes és magánzeneiskolák működését. A sorra alakult zeneiskolák tanmenetét, dokumentumait tanulmányozva kitűnik, hogy a tanárok közül egyre inkább feltűnnek a magyar származású mesterek a *Nemzeti Zenede* és az *Akadémia*, valamint a *Fodor Zeneiskola* hatására. Megjelenik a minisztérium által előírt kötelező tanmenet, az *Utasítás* az énektanítás tantervéhez, mely dokumentum szabályozza a tanításra szánt anyagot is.

A két világháború között virágzott a zeneiskolai, színházi élet. További kitűnő példája az egyházzenei élet fellendülésének az *Országos Magyar Cecilia Egyesület* működése. A gazdasági válság hatása utáni első pozitív jelek az 1931-től újra meginduló énekkari, népzenei és egyházzenei mozgalmak *Kodály Zoltán* és *Bartók Béla* alapvető munkásságának köszönhetően. *Dr. Meszlényi Róbert*, az *Akadémia* titkára 1928. januári minisztériumi rendelettel megszervezi és megújítja az egyházzenei tanszakot. A továbbiakban kötelező tárgy lesz intézményesen a zene az óvó- és tanítóképzőkben. Sorra jelennek meg énektanárok tollaiból az énekgyűjtemények, technikai gyakorlatok.

A trianoni területek vissza-, majd újra elcsatolása, a katonai behívók romboló hatásai megmutatkoztak a zenetanulási kedvben, évkönyvek kiadásában, zeneiskola alapításban, koncertéletben egyaránt. A megmaradt intézményes rendszer állami, magán, felekezeti vagy alapítványi kézben maradt. Végül az államosítás új fejezetet nyitott az oktatásügy egészének folyamatában.

Irodalom

- A zeneiskola – zenepedagógiai, művészeti lap* (1937).
- Bárdos, K. (1980). *Győr zenéje a 17–18. században*. Akadémiai Kiadó.
- Bárdos, K. (1987). *Eger zenéje, 1687–1887*. Akadémiai Kiadó.
- Bartalus, I. (1892). *Magyar Pedagógia*. 1(1–2), 246–248.
- Drumár János (1912). *A debreceni zenede története 1862–1912*. Zeneközlöny.
- Geszler, Ö. (1937). *A Budapest Székesfővárosi Felsőbb Zeneiskola Huszonöt éves Fennállása Alkalmából Kiadott Emlékkönyv 1912–1937*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája.
- Gidai, K. (1982). Szeged reformkori zenei élete. *Somogyi Könyvtári Műhely*, 151–155.
- Gönczy, L. (2009). Kodály-konceptió. A megértés és alkalmazás nehézségei Magyarországon. *Magyar Pedagógia*, 109(2), 169–185. http://www.magyarpedagogia.hu/document/Gonczy_MP1092.pdf (2021. 01. 14).
- Isöz, K. (1926). *Buda és zenei művelődése*. I. kötet. BMNM.
- Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal (1899). *Magyar Statisztikai Évkönyv*. VII. évf. KSH Könyvtár.
- Magyar Pedagógia (1913). 12 105.
- Molnár, A. (1935). A modern magyar zenepedagógia. *A zeneiskola – zenepedagógiai, művészeti lap*.
- Molnár, I. (1936). A magyar muzsika könyve. Merkantil-Nyomda.
- Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (1840–1946). *Zeneiskola Értesítők*.
- Pethő, V. (2012). Kodály zenepedagógiájának életreform elemei. *Parlando Online-Zenepedagógiai Folyóirat*, 54(6), https://www.parlando.hu/2017/2017-6/Petho_Villo-Kodaly.pdf (2021. 01. 14)
- Pukánszky, B. (2014). *Iskola és pedagógusképzés*. Gondolat Kiadó.
- Szegedi Városi Zeneiskola Iratai (1869–1947). VIII. CSML. 198.
- Szabadyné Békési, M. (2001). *In Memoriam Meszlényi Róbert Zeneszerző*. Meszlényi Edit, Magánkiadás.
- Szabadyné Békési, M. (2002). *A Magánének-oktatás története Magyarországon. A kezdetektől 1948-ig*. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Szabolcsi, B. (1947). *A Magyar Zenetörténet Kézikönyve*. Magyar Kórus.
- Szegedi Városi Zeneiskola Iratai (1869–1947). VIII. CSML. 198.

Szkladányi, Péter (é. n.). Zeneoktatás Pécssett a 19. sz. első felében. *Baranyai Művelődés*, 3, 93–97.

Vannay, J. (1927–1928). A zene. *Zeneművészeti havi folyóirat*. A magyar vidék zenepedagógiája számokban.

Vargáné Zalán, I. (é.n.). *Miskolc zenei élete (pp. 195–220)*. *Emlékkönyv 21*. Miskolci Herman Ottó Múzeum.

Szabadi, M.

**The establishment of institutionalized singing-music education,
and its moments until 1948**

The present study examines the development of national music teaching and cultural life from its beginnings to nationalization. As part of this, it seeks to answer to the questions: who is it managed, maintained, and operated by? The role of famous cities, associations and school founders is discussed. Based on the analysis of data obtained from curricula, yearbooks, ministerial decrees, legacies, notes from local history museums through documentary analysis, we get an idea of the development of school systems in connection with examples of concert and art life. The main goal is to present the emergence of the national element in music teaching and cultural life. This is all placed in the context of the development process outlined, which began in a wide range of prosperous Hungarian cities before the Treaty of Trianon and survived the cultural, economic and social destruction of world conflagrations.

Keywords: Hungarian cultural life, history of music schools, choral culture, church music movements

Szabadi Magdolna: <https://orcid.org/0000-0001-5827-3333>